

**MIRZO ULUG'BEK NOMIDAGI
O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI**

Sh.I. Yo'ldashev

**TALABALARNING MUSTAQIL TA'LIMINING
ZAMONAVIY O'QUV JARAYONIDA
AHAMIYATI VA O'RNI BO'YICHA
USLUBIY QO'LLANMA**

barcha ta'lim yo'nalishlari uchun

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

**MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI
O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI**

Sh.I.Yo‘ldashev

**TALABALARNING MUSTAQIL TA‘LIMINING
ZAMONAVIY O‘QUV JARAYONIDA
AHAMIYATI VA O‘RNI BO‘YICHA**

uslubiy qo‘llanma

Barcha ta‘lim yo‘nalishlari uchun

Toshkent – 2022

Tuzuvchi:

Sh.I.Yo'ldashev

Taqrizchilar:

1. V.R.Topildiyev y.f.d., professor
2. D.Jiyanmuratova s.f.n., dotsent

Mazkur uslubiy qo'llanma Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti o'quv-uslubiy kengashida ko'rib chiqib tasdiqlangan. 2021 yil 27 dekabrda 4-sonli bayonnoma.

So'zi boshi

Mustaqillikni qo'lga kiritgan O'zbekiston Respublikasi rivojlanishning dastlabki kunlaridan ta'lim sohasini tubdan isloh qilishni o'zining asosiy maqsadlaridan biri sifatida belgilab oldi. Bu borada zamonaviy ta'lim tizimini isloh qilish, zamon talablariga mos kadrlar tayyorlash ishini yo'lga qo'yishning o'ziyoq ta'lim tizimiga qaratilgan e'tiborning naqadar ahamiyatli ekanligini bildiradi. Xozirgi kunda rivojlanib borayotgan fan - texnika va texnologiyalar, axborot kommunikatsiya texnologiyalari davrini zamonaviy bilim, malaka va tajribaga ega bo'lgan mutaxassisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Bu esa o'z navbatida uzluksiz ta'lim tizimi, jumladan oliy ta'lim muassasalari oldiga bir qator muhim vazifalarni qo'ymoqda.

Ma'lumki, har bir mamlakatning yuksalishi, rivojlanishi yoki aksincha, inqirozga yuz tutishi o'sha mamlakatdagi ta'lim tizimining qay darajada rivojlanganligiga bog'liqdir. Hozirda yangilanayotgan jamiyat uchun hamda erkinlashayotgan iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy munosabatlar uchun, avvalo, shu sifatlarga mos tarzda faoliyat ko'rsatishga qodir ta'lim tizimi zarur. Shuning uchun ham ta'lim tizimiga O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy taraqqiyoti sohasida ustuvor yunalish deb yondashiladi.

O'zbekiston Respublikasida oliy ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlariga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, oliy ta'limni modernizatsiya qilish, ilg'or ta'lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish va o'quv jarayonida mustaqil ta'limning talabalarning tashkilotchilik qobiliyatlarini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish borasidagi muammolarni hal etish doimiy dolzarb hisoblangan masala hisoblanadi. Shu bois, "Ta'lim to'g'risida" gi Qonunda mustaqil fikrlaydigan, yuqori malakali mutaxassis kadrlar tayyorlash tizimi aks ettirilgan. Shuningdek, mazkur muammolarni tizimli hal qilish borasida Respublikada huquqiy meyoriy asoslar yaratildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlari strategiyasi to'g'risida" gi PF-4947-sonli Farmoni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktabrdagi "O'zbekiston

Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-sonli Farmoni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 apreldagi "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2909-sonli qarori, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 24 dekabrda "Davlat oliy ta'lim muassasalarining akademik va tashkiliy-boshqaruv mustaqilligini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-60-son hamda "Davlat oliy ta'lim muassasalariga moliyaviy mustaqillik berish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-61-son qarorlari va boshqa qonun hujjatlariga qabul qilinganligi ayni mazkur muammolarni bartaraf etishga qaratilganligini e'tirof etish mumkin.

Talabalarning mustaqil ta'limining zamonaviy o'quv jarayonida ahamiyati va o'rni.

Talabalarning mustaqil ta'limining zamonaviy o'quv jarayonida ahamiyati va o'rni. O'zbekiston ta'limini modernizatsiya qilish kontsepsiyasi kasbiy ta'limning asosiy vazifalarini belgilaydi. Bunda diqqat markazida tegishli darajadagi malakali va profilli, mehnat bozorida raqobatdosh, malakali, mas'uliyatli, o'z kasbini yaxshi biladigan va yo'naltirilgan tegishli faoliyat sohalarida, samarali ishlashga qodir, jahon standartlari darajasidagi mutaxassisliklar, doimiy kasbiy o'sishga tayyor turadigan, ijtimoiy va professional harakatchan xodimni tayyorlash turadi.

Talaba bilim iste'molchisidan bilimni mustaqil tahlil qila oladigan, muammoni qanday shakllantirishni biladigan va uning yechimlarini hal qilish usullarini tahlil qila oladigan, maqbul natijani tanlash usullarini ko'ra bilish va isbotlarni to'g'riligini asoslantirish yo'llarini biladigan bilim egasiga aylanishi lozim.

Hozirgi kunda ta'lim tizimida ro'y berayotgan yuqori darajadagi islohotlar o'qitish paradigmasidan mustaqil o'rganishga yo'naltirishga o'tkazishni taqozo etmoqda.

Bu bilimlarni o'zlashtirishning faol usullariga yo'naltirishni, o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishni, shaxsning ehtiyojlari va imkoniyatlarini hisobga olgan holda uzluksiz ta'limdan individuallashtirilgan tayyorgarlikka o'tishni nazarda tutadi.

O'quv materialini o'zlashtirishda mustaqil ta'limning rolini oshirmasdan, mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishda o'qituvchilarning mas'uliyatini kuchaytirmasdan, o'quvchilarning kasbiy o'sishini rag'batlantirish, ijodiy faollik va tashabbuskorlikni tarbiyalashda qo'yilgan vazifalarni hal etish mumkin emas.

MT - o'qituvchining ko'rsatmasi va uslubiy rahbarligi bilan, lekin uning bevosita ishtirokisiz (o'qituvchining qisman bevosita ishtiroki mumkin) darsdan tashqari (auditoriyada) vaqt davomida bajariladigan rejalashtirilgan o'quv, o'quv-ilmiy, ilmiy-tadqiqot ishlari, talabalarning yetakchi roli).

MTning maqsadi kelajakdagi mutaxassislik profili bo'yicha fundamental bilim, kasbiy ko'nikma va ko'nikmalarni, ijodiy, tadqiqot faoliyatidagi tajribani, mustaqillik, mas'uliyat va tashkilotchilikni rivojlantirish, ta'lim va kasbiy darajadagi muammolarni hal qilishga ijodiy yondashishdir.

MTning topshiriqlari:

talabalarning olingan nazariy bilimlari va amaliy ko'nikmalarini tizimlashtirish va mustahkamlash;

nazariy tayyorgarlikni chuqurlashtirish va kengaytirish;

normativ-huquqiy, ma'lumotnoma hujjatlari va maxsus adabiyotlardan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish;

talabalarning aqliy qobiliyatlari va faolligini rivojlantirish:

ijodiy tashabbus, mustaqillik, mas'uliyat va tashkilotchilik ko'nikmalarini shakllantirish;

mustaqil fikrlashni, o'z-o'zini rivojlantirish, o'z-o'zini takomillashtirish va o'zini o'zi anglash qobiliyatini shakllantirish;

tadqiqot ko'nikmalarini rivojlantirish;

mustaqil ta'lim jarayonida to'plangan va olingan materiallardan amaliy mashg'ulotlarda, kurs va bitiruv malakaviy ishlarni yozishda yakuniy nazorat va imtihonlarga samarali tayyorgarlik ko'rishda foydalanish.

MTning vazifalari:

rivojlantiruvchi (aqliy mehnat madaniyatini oshirish, ijodiy faoliyat bilan tanishtirish, o'quvchilarning intellektual qobiliyatlarini boyitish);

ma'lumot berish orqali o'qitish (mustaqil ta'lim bilan qo'llab-quvvatlanmaydigan auditoriya darslarida talabalarning ta'lim faoliyati samarasiz bo'ladi);

yo'naltiruvchi va rag'batlantiruvchi (o'quv jarayoni tezlashadi va rag'batlantiriladi);

tarbiyaviy (mutaxassis va fuqaroning kasbiy fazilatlari shakllanadi va rivojlanadi);

tadqiqot (professional va ijodiy fikrlashning yangi darajasi).

MT quyidagi prinsiplarga asoslanadi:

ijodiy faoliyatni rivojlantirish;

maqsadli rejalashtirish;

shaxsiyat-faollik yondashuvi.

MT har bir talaba uchun majburiy bo'lgan, hajmi o'quv rejasi bilan belgilanadigan o'quv jarayonining eng muhim tarkibiy qismidir. MTning uslubiy asosi faol yondashuv bo'lib, unda o'quv maqsadlari tipik va notipik muammolarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan, ya'ni talabalar muayyan fan bo'yicha bilimlarini ko'rsatishi kerak bo'lgan real vaziyatlarga qaratilgan.

Mazmunan va mohiyatan MT davlat ta'lim standarti, ta'limning turli shakllaridagi ta'lim dasturlari bo'yicha amaldagi o'quv rejalari, o'quv fanlarining ish dasturlari, MTni ta'minlash vositalari: darsliklar, o'quv qo'llanmalar va uslubiy qo'llanmalar, o'quv-dasturiy komplekslari va boshqalar bilan belgilanadi.

Yaxshi tashkil etilgan MTning ko'zda tutilgan natijalari quyidagicha tasniflanadi:

- bilimlarni o'zlashtirish, bo'lajak mutaxassisning kasbiy ko'nikma, ko'nikma va malakalarini shakllantirish;
- nazariy material bo'yicha bilimlarni amaliy jihatdan mustahkamlash;
- o'z-o'zini tarbiyalashga bo'lgan ehtiyojni oshirish;
- shaxsning aqliy va ijodiy qobiliyatlarini maksimal darajada rivojlantirish;
- tadqiqot ishiga bo'lgan qiziqishni oshirish;
- o'quv jarayoni sifatini oshirish va intensivlashtirish;
- tanlangan kasbga qiziqishni shakllantirish va uning xususiyatlarini o'zlashtirish;

- MTga tabaqalashtirilgan yondashuvni amalga oshirish;
- vaziyatni tahlil qilish va to'g'ri qarorni qabul qilish, o'z pozitsiyasini, nazariyasini, modelini shakllantirish uchun olingan bilim va amaliy ko'nikmalarni qo'llash.

Ko'zda tutilgan natijalarga erishish zamonaviy ta'limga innovatsion xususiyatni berish, demak, uni modernizatsiya qilish muammolarini hal qilish imkonini beradi. MTni bajarish har bir o'quv fanlari bo'yicha MT jadvaliga muvofiq amalga oshiriladi. Ta'lim vazifalarini tanlash o'qitishning barcha yo'nalishlari bo'yicha o'quv rejasi bilan belgilanadi. Bunda nazorat ostidagi MT, (keyingi o'rinlarda MTN deb yuritiladi) hamda o'qituvchi tomonidan nazorat uchun qo'shimcha soatlar ajratilishi nazarda tutilmagan MT uchun ajratilgan soatlar soni hisobga olinadi.

Talabning MT bajarish vaqtining taxminiy normalari

№	MT topshiriqlari nomi	Taxminiy ajratiladigan vaqt	Nazorat shakli
1.	Amaliy topshiriqqa tayyorgarlik	Auditoriyada 1 soatlik darslar uchun – 1 soat	Amaliy topshiriq
2.	O'quv materialini ma'ruza matnlari, manbalar asosida konspekt, reja tuzmasdan o'rganish	1 mavzu uchun – 2 soat	Imtihon (o'tdi/o'tmadi)
3.	O'quv materialini ma'ruza matnlari, manbalar asosida konspekt, reja tuzgan holda o'rganish	1 mavzu uchun – 3 soat	Mustaqil ta'lim nazorati (MTN)
4.	Mustaqil ta'lim uchun olingan o'quv materialini o'rganish	1 mavzu uchun – 4 soat	Imtihon (o'tdi/o'tmadi)
5.	Referat tayyorlash, shu jumladan manbalarni o'rganish va konspekt yozish	1 bet matn uchun- 2 soat	Amaliy topshiriq, MTN
6.	Og'zaki topshirishga tayyorlanish	5 daqiqalik og'zaki topshiriq uchun – 1 soat	Amaliy topshiriq
7.	MT topshiriqlarini yozma ravishda tayyorlash	3 betlik 1 ta yozma topshiriq uchun – 1.5 soat	Amaliy topshiriq, MTN
8.	Insholarni tayyorlash, shu jumladan manbalarni	1 betlik matn uchun – 2 soat	Amaliy topshiriq, MTN

	o'rganish hamda konspekt yozish		
9.	Tayyorgarlik va sharh yozish	1 betlik matn uchun – 2 soat	Amaliy topshiriq, MTN
10.	Tayyorgarlik va annotatsiya yozish	1 betlik matn uchun – 30 daqiqa	Amaliy topshiriq, MTN
11.	Ma'lumotlar bankini shakllantirish	1 ta mavzu uchun – 2 soat	Amaliy topshiriq, MTN, nazorat ishi
12.	Glossariy tuzish	20 ta so'z uchun – 1 soat	Amaliy topshiriq, MTN, nazorat ishi
13.	Mavzu bo'yicha tahliliy jadval tuzish	1 ta mavzu uchun – 1 soat	Amaliy topshiriq, MTN, nazorat ishi
14.	O'rganilayotgan materialning grafik taqdimoti (rasmlar, chizmalar, grafiklar, diagrammalar tuzish) hamda taqdimot shaklida topshirish	1 ta taqdimot uchun – 1 soat	Amaliy topshiriq, MTN, nazorat ishi
15.	Nazorat ishiga tayyorlanish	10 ta savo uchun – 1.5 soat	Amaliy topshiriq
16.	Ish dasturida nazarda tutilgan ko'rgazmalar, muzeylar, korxonalar, seminarlar, konferensiyalar, tanlovlarga tashrif buyurish, keyinchalik hisobot tayyorlash.	1 ta tashrif uchun – 3 soat	MTN, Amaliyot yakuni bo'yicha imtihon
17.	Testlar va ularga javoblar variantlarini tuzish	1 ta topshiriq uchun – 1 soat	MTN, imtihon
18.	Keys topshiriqlarini tuzish va yechish	1 ta topshiriq uchun – 1 soat	MTN, imtihon
19.	Mavzu bo'yicha krosvordlar va uning javoblarini tayyorlash	10 ta so'z uchun – 1 soat	MTN, imtihon
20.	Materiallarni tayyorlash, anketalar, intervyular, suhbatlar, sotsiologik so'rovnomalar o'tkazish va tahlil o'tkazish	1 ta tadbir uchun – 10 soat	MTN, Amaliyot yakuni bo'yicha imtihon
21.	Ilmiy to'garak doirasidagi	1 ta o'quv tadqiqoti yoki	MTN,

	tadqiqot faoliyati	ilmiy tadqiqot ishi uchun – 8 soat	o'qituvchining ilmiy-uslubiy ishi
22.	Tanlovlar, olimpiadalar, bahslar, davra suhbatlariga tayyorgarlik ko'rish va ishtirok etish	1 ta tadbir uchun – 10 soat	MTN, o'qituvchining ilmiy-uslubiy ishi
23.	Taqdimot materiallarini tayyorlash	10 ta slayd uchun – 2 soat	Amaliy topshiriq
24.	Ishbilarmonlik o'yiniga tayyorgarlik va ishtirok etish	1 ta tadbir uchun – 4 soat	Amaliy topshiriq
25.	Information blokni shakllantirish	1 ta topshiriq uchun – 2 soat	Amaliy topshiriq, MTN, Imtihon
26.	Auditoriyadan tashqari o'qish bo'yicha topshiriqlarni bajarish	10 000ta belgidan iborat matn uchun – 1 soat	Amaliy topshiriq
27.	Kurs ishini tayyorlash va himoya qilish	1 ta ish uchun – 30 soat	Konsultatsiya va kurs ishi himoyasi
28.	Diplom ishini tayyorlash va himoya qilish	1 ta ish uchun – 45 soat	Konsultatsiya va diplom ishi himoyasi

MTning darajalari, shakllari va ko'rinishlari

O'quv jarayonini individuallashtirish uchun MTni asosiy va qo'shimchaga bo'lish mumkin.

Asosiy MT talabani joriy auditoriya mashg'ulotlariga va o'quv rejasining barcha fanlari bo'yicha nazorat tadbirlariga tayyorlashni ta'minlaydi. Ushbu tayyorgarlik natijalari talabanning darsdagi faolligi va nazorat ishlari, test topshiriqlari, tuzilgan hisobotlar va joriy nazoratning boshqa shakllari sifatida namoyon bo'ladi.

Asosiy MT quyidagi ish shakllarini o'z ichiga olishi mumkin:

- ma'ruza matnlari va o'quv adabiyotlarini o'rganishni ta'minlovchi ma'ruza materialini o'rganish;
- kursning individual qo'yilgan muammosi bo'yicha adabiyotlar va elektron ma'lumot manbalarini qidirish (tanlash) va ko'rib chiqish;
- amaliy darslarda berilgan uy vazifasi yoki uy sinovlarini bajarish;
- mustaqil o'rganish uchun taqdim etilgan materialni o'rganish;
- amaliy mashg'ulotlarga tayyorgarlik;

- test yoki kollokviumga (og`zaki suhbat) tayyorgarlik;
- yakuniy imtihonga tayyorlanish;
- berilgan masala yuzasidan referat (insho) yozish.

Qo'shimcha MT – talabanning bilimni chuqurlashtirish va mustahkamlashga, o'quv fanining mavzusi bo'yicha tahliliy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan.

Bunga quyidagilar kiradi:

- imtihonga tayyorgarlik; hisob-kitob va grafik ishlarni bajarish;
- kurs ishini yoki loyihani amalga oshirish;
- ilmiy tadqiqot ishlari va talabalarning ilmiy konferensiyalari, seminarlari va olimpiadalarida ishtirok etish;
- o'qituvchi tomonidan oldindan belgilab qo'yilgan mavzu bo'yicha ilmiy nashrni tahlil qilish;
- berilgan mavzu bo'yicha statistik va aniq materiallarni tahlil qilish, hisob-kitoblarni amalga oshirish, statistik materiallar asosida sxema va modellar tuzish va hokazo.

Oliy ta'lim muassasasida mustaqil ta'lim ikki turga bo'linadi: auditoriyada bajariladigan va darsdan tashqari.

Fan bo'yicha auditoriyada bajariladigan mustaqil ta'lim auditoriyada bevosita o'qituvchi rahbarligida va uning topshirig'iga asosan olib boriladi.

O'qituvchilar ishtirokidagi talabalarning mustaqil ta'limining asosiy shakllari:

- doimiy maslahatlashuvlar;
- kollokvium (og`zaki suhbat) fanlarning nazariy mazmunini ishlab chiqishni nazorat qilish shakli sifatida;
- uy vazifalarini qabul qilish va tahlil qilish (amaliy mashg'ulot soatlarida);
- fanlar bo'yicha kurs ishlarini (loyihalarini) bajarish (yo'l-yo'riq, konsultatsiya va kurs ishlarini himoya qilish (o'quv rejasida nazarda tutilgan soatlarda);
- amaliyot natijalarini o'tkazish va rasmiylashtirish (kasbiy ko'nikma va malakalarning shakllanish darajasini boshqarish va baholash);
- bitiruv malakaviy ishini bajarish (bitiruv malakaviy ishiga rahbarlik qilish, maslahat berish va himoya qilish) va boshqalar.

Auditoriyadan tashqari mustaqil ishlarni talaba o'qituvchining ko'rsatmasi bo'yicha, lekin uning bevosita ishtirokisiz bajaradi.

O'qituvchilar ishtirokisiz talabalar mustaqil ta'limining asosiy shakllari quyidagilardir:

- ma'ruza matnining mazmunini ma'ruzachi tomonidan tavsiya etilgan o'quv adabiyotlari, jumladan, axborot ta'lim resurslari (elektron darsliklar, elektron kutubxonalar va boshqalar) asosida shakllantirish va o'zlashtirish;
- referatlar, insholar yozish;
- amaliy mashg'ulotlarga tayyorgarlik (xabarlar, hisobotlar, topshiriqlar tayyorlash);
- bilim sohalari (pedagogik, psixologik, uslubiy va boshqalar) bo'yicha tegishli jurnallardan maqolalarning izohli ro'yxatini tuzish;
- ilmiy-uslubiy adabiyotlarni chuqur tahlil qilish (taqrizlar, maqolaga izohlar, qo'llanma va boshqalar tayyorlash);
- amaliyot davomida material to'plash bo'yicha topshiriqlarni bajarish;
- talabalar tomonidan mustaqil ta'lim olish uchun olingan aniq o'quv modullarini o'zlashtirish; insholar, kurs ishi va malakaviy ishlarni yozish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan materiallarni tanlash;
- taqdimotlar tayyorlash;
- muayyan mavzu bo'yicha lug'at, krosvord tuzish;
- faol ta'lim shakllaridan foydalangan holda o'tkaziladigan mashg'ulotlarga tayyorgarlik (davra suhbatlari, bahs-munozaralar, ishbilarmonlik o'yinlari);
- ishbilarmonlik vaziyatlarni tahlil qilish (kichik keyslar).

Ushbu turdagi ishlarning chegaralari nisbiy bo'lib, mustaqil ta'lim topshiriqlarining turlari bir-biriga mos keladi.

Talabalar mustaqil ta'limining metod va texnikasi.

Ilmiy adabiyotlar bilan ishlash. Semantik o'qish strategiyalari.

Kitob bilan ishlashda adabiyotlarni tanlab olish, uni to'g'ri o'qishni o'rganish, yozuvlarni yuritish zarur. Kutubxonadagi adabiyotlarni tanlash uchun alifbo va tizimli kataloglardan foydalaniladi.

Oqilona kitob yozish ko'nikmalari vaqtni tejash va mehnat unumdorligini oshirishi mumkinligini yodda tutish kerak.

Darsliklarni to'g'ri tanlash ma'ruza kursini o'tayotgan o'qituvchi tomonidan tavsiya etiladi. Ushbu kurs bo'yicha uslubiy ishlanmalarda kerakli adabiyotlarni ham ko'rsatish mumkin.

Darslik va kitoblar bilan mustaqil ishlash (shuningdek, o'qituvchi tomonidan ma'ruzalarda aniqlangan muammolarni mustaqil nazariy jihatdan o'rganish) ilmiy tushunish usulini shakllantirishning eng muhim shartidir.

Asosiy texnikalarni quyidagicha umumlashtirish mumkin:

- o'qiladigan kitoblar ro'yxatini tuzing;
- ro'yxat tizimlashtirilgan bo'lishi kerak (seminarlar hamda imtihonlar uchun nimalar zarur, kurs ishi va tezislarni yozish uchun nima foydali va rasmiy ta'lim faoliyati doirasidan tashqariga chiqadi va umumiy madaniyatni kengaytiradi);
- har bir kitob bo'yicha barcha chiqish ma'lumotlarini yozishni unutmazlik lozim (kurs ishi va tezislarni yozishda bu vaqtni tejaydi);
- qaysi kitoblarni (yoki kitoblarning qaysi boblarini) diqqat bilan o'qish va qaysilarini yodda tutish oson bo'lishi kerakligini aniqlash;
- adabiyotlar ro'yxatini tuzishda nimaga ko'proq e'tibor berish kerakligi va nimalarga vaqtni umuman behuda sarflamaslik kerakligi haqida o'rganishga yordam beradigan o'qituvchilar va rahbarlar bilan maslahatlashish lozim;
- o'qilgan barcha kitoblar, darsliklar va maqolalar mazmuni qisqacha ko'rsatilishi kerak, ammo bu "hammasini ketma-ket sanab o'tish kerak" degani emas: siz muallifning asosiy g'oyalarini qisqacha yozishingiz va ba'zan eng yorqin va illyustrativ iqtiboslarni keltirishingiz mumkin (tegishli sahifalarni ko'rsatgan holda);
- agar kitob sizniki bo'lsa, unda kitobning hoshiyalariga yoki kitobning oxiridagi bo'sh sahifalarga qisqacha eslatmalar qo'yishga ruxsat beriladi, shunchaki o'zingizning "mavzu maqsadi" ni aniqlashtirilishi va muallif matnidagi sahifalar ko'rsatilishi shart;

- murakkab matnlarni “idrok etish” qobiliyatini rivojlantirish zarur; buning uchun eng yaxshi usul - "sekin o'qish" ni o'rganish, har bir o'qilgan so'z aniq bo'lsa (va agar so'z notanish bo'lsa, lug'at yoki o'qituvchining yordami bilan uni aniqlashtirib olish lozim);

Shunday qilib, ilmiy matnni o'qish kognitiv faoliyatning bir qismidir. Uning maqsadi matndan kerakli ma'lumotlarni ajratib olishdir. Bajarilgan harakatning samaradorligi ko'p jihatdan o'quvchining bosma so'zga murojaat qilganda o'z ichki munosabatini qanchalik ongli ekanligiga bog'liq (kerakli ma'lumotlarni topish, ma'lumotni to'liq yoki qisman o'zlashtirish, materialni tanqidiy tahlil qilish va boshqalar).

Kitob bilan to'g'ri ishlash, ayniqsa ilmiy adabiyotlar haqida gap ketganda, o'zlashtirish uchun doimiy ravishda o'rganish kerak bo'lgan bir qator qoidalarga rioya qilishni nazarda tutadi. Talabalarning kitob bilan mustaqil ishini tashkil etgan holda, o'qituvchi ularni jiddiy, mashaqqatli ishlarga yo'naltirishga majburdir.

Birinchidan, bunday ish bilan rasmiy, yuzaki yondashuv mumkin emas. Kitobni yodlash, oddiy iqtiboslar, parchalar to'plash emas, balki o'qilgan narsani ongli ravishda tushunish hamda ushbu ma'lumotlarni tahlil qila olishni bilish, mohiyatni anglashga erishish istagi – bu asosiy qoidadir. Yana bir qoida – kitob ustida ishlashda ma'lum bir ketma-ketlikka rioya etish zarur.

Dastlab, mundarija, so'zboshi yoki kirish so'zining mazmuni bilan tanishish kerak. Bu kitobda yoritilgan umumiy yo'l-yo'riq, tuzilma va masalalarni ta'minlaydi. Keyingi qadam o'qishdir. Birinchi marta kitob haqida to'liq tasavvurga ega bo'lish uchun uni boshidan oxirigacha o'qish tavsiya etiladi. Takroriy o'qish bilan har bir bobni, tanqidiy materialni va ijobiy taqdimotni bosqichma-bosqich chuqur tushunish mavjud; asosiy g'oyalarni, argumentlar tizimini, eng yorqin misollarni va boshqalarni ajratib ko'rsatish lozim. Notanish so'zlar, atamalar, iboralar, noma'lum nomlar, sarlavhalarni topish o'qishning ajralmas qoidasi bo'lishi kerak. Buning uchun talabalar maxsus daftar yoki bloknot yuritadilar. Bu esa talabalarning bibliografik tayyorgarligini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. U kitobning ilmiy qismidan, ma'lumotnoma nashrlari, kataloglardan faol, tezkor foydalanish, kerakli ma'lumotlarni qidirish, uni qayta ishlash va tartibga solish qobiliyatini o'z ichiga oladi.

Ilmiy matnни o'qishda to'rtta asosiy munosabat mavjud:

- ma'lumotni qidirish (vazifasi kerakli ma'lumotlarni topish, ajratib ko'rsatishdir);
- assimilyatsiya qilish (talabanning sa'y-harakatlari muallif tomonidan taqdim etilgan ma'lumotni va uning fikrlash mantig'ini iloji boricha to'liq tushunish va eslab qolishga qaratilgan);
- analitik-tanqidiy (talaba materialni tanqidiy idrok etishga, uni tahlil qilishga, unga bo'lgan munosabatini aniqlashga intiladi);
- ijodiy (talabanning u yoki bu shaklda tayyorligini anglatish – uning fikrlashi uchun boshlang'ich nuqtasi sifatida, analogiya bo'yicha harakat uchun tasvir sifatida va hokazo. - muallifning mulohazalari, fikrlarining rivojlanishi, kuzatish natijasi, rivojlangan metodologiya, ularni to'ldirish kerakligini o'z ichiga oladi).

O'qishning bir nechta shakllari ilmiy matnga murojaat qilishning turli xil munosabatlarining mavjudligi bilan bog'liq:

bibliografik – katalog kartalarini, tavsiyanomalar ro'yxatini, yil bo'yicha jurnal va maqolalarning jamlangan ro'yxatini ko'rib chiqish;

ko'rish – kerakli ma'lumotlarni o'z ichiga olgan materiallarni qidirish uchun foydalaniladi, odatda ular ma'lumotnomalar va kataloglar ro'yxatlari bilan ishlagandan so'ng darhol murojaat qilishadi, bunday ko'rish natijasida talaba keyingi ishda manbalardan qaysi biri ishlatilishini aniqlaydi;

tanishish – tanlangan maqolalar, boblar, alohida sahifalarni doimiy, yetarlicha batafsil o'qishni nazarda tutadi, maqsad ma'lumotlarning mohiyati bilan tanishish, muallif tomonidan ko'rib chiqish uchun qanday savollar berilganligini aniqlash, materialni saralash;

o'rganish – materialni puxta o'zlashtirishni nazarda tutadi; bunday o'qish jarayonida talabanning muallifga bo'lgan ishonchi namoyon bo'ladi, taqdim etilgan ma'lumotni qabul qilishga tayyorligi, materialni eng to'liq tushunishga munosabati orqali amalga oshiriladi;

analitik-tanqidiy va ijodiy o'qish – tadqiqot muammolarini hal qilishda ishtirok etishi bilan bir-biriga yaqin bo'lgan ikki xil o'qishdir. Ulardan birinchisi ma'lumotlarning o'zini ham, muallif tomonidan uni olish va taqdim etish usullarini ham yo'naltirilgan tanqidiy tahlil qilishni nazarda tutadi; ikkinchisi, talaba o'z fikrini bayon etishni zarur deb hisoblagan yoki ular bilan bog'liq bo'lgan xulosalarni, faktlarni izlash.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan o'qishning barcha turlaridan talabalar uchun asosiysi o'qishdir – bu ularga o'quv adabiyotlari bilan ishlashda turli sohalarda bilim to'plash imkonini beradi. Shuning uchun o'quv faoliyati doirasidagi o'qishning bu turi birinchi navbatda o'zlashtirilishi kerak. Bundan tashqari, ushbu turdagi o'qishni o'zlashtirishda ilmiy matn bilan ishlash samaradorligini oshiradigan asosiy usullar shakllanadi.

Adabiyot bilan ishlashning ilmiy metodologiyasi ham o'qilganlarni yozib olishning bir qismidir. Bu o'qish paytida olingan bilimlar tizimiga kirish, asosiy pozitsiyalarga e'tibor qaratish, tuzatish, xotirada ularni saqlab qolish va kerak bo'lganda unga qayta murojaat qilish imkonini beradi.

O'qilganlarni tizimlashtirilgan qayd etishning asosiy turlari:

Izoh - ko'rilgan yoki o'qilgan kitobning (maqolaning), uning mazmuni, manbalari, tabiati va maqsadining juda qisqa, izchil tavsifi.

Rejalashtirish – o'rganilayotgan materialning mazmuni va tuzilishini ochib beradigan matnning qisqa mantiqiy tashkil etilishi.

Guvohlik – bu muallifning asosiy bayonotlarini faktik materiallarni jalb qilmasdan qisqacha takrorlash.

Iqtibos – bu muallifning u yoki bu fikrini eng muhim tarzda aks ettiruvchi parchalar, parchalar matnidan so'zma-so'z nusxa ko'chirish.

Konspektlash – bu o'qilgan ma'lumotni qisqacha mazmunini sifatli tarzda taqdim etish.

Konspekt – kitob yoki maqola mazmunini mantiqiy ketma-ketlikda taqdim etishning murakkab usuli. Konspekt oldingi yozib olingan ma'lumot turlarini jamlaydi, kitob, maqola mazmunini har tomonlama yoritish imkonini beradi. Shuning uchun reja tuzish, konspektlar, ko'chirma va boshqa eslatmalar tuzish qobiliyati eslatmalarni tuzish texnologiyasini belgilaydi.

Konspekt tuzish uchun uslubiy tavsiyalar.

Matnni diqqat bilan o'qing. Ma'lumotnomalarda tushunarsiz so'zlarni ko'rsating. Yozish paytida eslatma maydonlariga mos yozuvlar ma'lumotlarini qo'yishni unutmang.

Asosiy ma'lumotlarni ajratib ko'rsating, keyinchalik konspektga yoritilishi ko'zda tutilgan sarlavhalar, kichik sarlavhalar, savollar ro'yxatidan iborat reja tuzing. Bu konspektning birinchi elementi.

Konspektning ikkinchi elementi tezisdir. Tezis – bu qisqacha tuzilgan bayonot. Materialni yaxshiroq o'zlashtirish va yodlash uchun siz tezislarni o'z so'zlaringiz bilan yozishingiz kerak. Konspektda ilgari surilgan tezislarni isbotlanishi kerak. Shuning uchun konspektning uchinchi elementi ko'rib chiqilayotgan tezisning haqiqatini isbotlovchi asosiy dalillardir. Konspektda qoidalar va misollar bo'lishi mumkin.

Rejaning bandlariga aniq rioya qilgan holda materialni konspekt qiling. Eslatmalar olib borayotganda, fikringizni o'z so'zlaringiz bilan ifodalashga harakat qiling. Yozuvlar aniq va to'g'ri saqlanishi kerak.

Iqtiboslaringizni to'g'ri yozing. Iqtibos keltirayotganda fikrning qisqaligi, ahamiyatini hisobga oling.

Konspekt tayyorlashda har bir gapning sig'imiga intilish kerak. Kitob muallifining fikrlari yozilganlarning uslubi va ifodaliligiga e'tibor bergan holda, qisqacha ifodalanishi, konspektning qo'shimcha elementlari soni mantiqiy asoslanishi, eslatmalar ishning mantiqiy tuzilishiga mos keladigan ma'lum bir ketma-ketlikda taqsimlanishi hamda aniqlik va qo'shimchalar uchun joy qoldiring.

Konspektlash – bu ishning eng qiyin bosqichi.

Eslatma yozish malakalarini egallash talabdan maqsadli bo'lishni va har kuni mustaqil ishlashni talab qiladi.

Konspekt materialning takrorlanishini tezlashtiradi, ma'lum tanaffusdan so'ng, allaqachon tanish bo'lgan asarni takrorlashda vaqtni tejaydi.

Har bir talabaning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda, o'qituvchi talabalarni tanishtirishi shart bo'lgan bir nechta, eng asosli umumiy qoidalarni keltirish mumkin:

1. Xulosadagi asosiy narsa hajm emas, balki mazmundir. U manbaning asosiy fundamental qoidalarini, uning muallifi tomonidan kiritilgan yangi narsani, ishning asosiy uslubiy qoidalarini aks ettirishi kerak. Muallif fikrini ixcham, lo'nda va o'z so'zlaringiz bilan ifodalay olish tajriba va bilim bilan birga keladi. Ammo ularning to'planishiga bitta muhim qoidaga rioya qilish yordam beradi – birinchi o'qish davomida yozishga shoshilmaslik, eslatmalarga faqat aniq bo'lgan ma'lumotlarni kiritish.

2. Konspek qilish shakli juda xilma-xil bo'lishi mumkin, uni o'zgartirish, yaxshilash mumkin. Lekin konspekt har doim asarning to'liq nomi, muallifning familiyasi, nashr etilgan yili va joyi bilan boshlanishi kerak; iqtiboslar kitob sahifasiga majburiy havola bilan qo'shtirnoq ichida olinadi.

3. Konspekt "ko'r-ko'rona", tushunarsiz matndan iborat bo'lmasligi kerak. Ayniqsa, muhim joylar, yorqin misollar rangli hoshiyalar bilan ajratib ko'rsatilishi hamda keyinchalik topib olish oson bo'lishi uchun maxsus belgilar bilan ifodalanishi lozim. Boshqa manbalardan olingan qo'shimcha materiallar daftar hoshiyasi bilan ajratilgan maydonda ko'rsatilishi mumkin, bu yerda siz talaba o'z mulohazalarini, konspekt tuzilgandan keyin paydo bo'lgan fikrlarni yozasiz.

Axborot xabarini tayyorlash

Bu seminar yoki amaliy mashg'ulotda taqdim qilish uchun kichik og'zaki ma'lumot tayyorlash bo'yicha auditoriyadan tashqari mustaqil ta'limning bir turi. Taqdim etilgan ma'lumotlar aniqlashtirish yoki umumlashtirish xarakteriga ega bo'lishi, yangilikni o'z ichiga olishi, muayyan muammolarga zamonaviy nuqtai nazarni aks ettira ola bilishi lozim.

Taqdim etilayotgan ma'lumot ma'ruza va tezislardan nafaqat ma'lumotlarning miqdori, balki o'zining tabiati bilan ham farq qiladi – xabarlar o'rganilayotgan masalani faktik yoki statistik materiallar bilan to'ldiradi. Ehtimol, topshiriqning yozma shakli, u aniqlik elementlarini (tasvirlar, namoyish)ni o'z ichiga olishi mumkin.

Ma'lumotni eshitish uchun maksimal vaqt 5 daqiqagacha.

Talabaning roli:

- mavzu bo'yicha adabiyotlarni to'plash va o'rganish;
- ma'lumotning reja yoki grafik tuzilishi;
- asosiy tushunchalarni ajratib ko'rsatish;
- matnga o'rganilayotgan ob'ektni tavsiflovchi qo'shimcha ma'lumotlarni kiritish;
- matnni yozma ravishda tartibga solish (agar kerak bo'lsa);
- nazorat qilish uchun o'qituvchiga topshirib, o'z vaqtida e'lon qilish.

Baholash mezonlari:

- mavzuning dolzarbligi;
- mazmunning mavzuga muvofiqligi;
- materialni o'rganish darajasi (chuqurligi);
- savodxonlik va manbalardan foydalanishning to'liqligi;
- vizual elementlarning mavjudligi.

Referat yozish

Bu axborot xabaridan ko'ra ko'proq hajmli, auditoriyada o'rganilayotgan asosiy mavzuni to'ldiradigan va rivojlantiruvchi ma'lumotlarni o'z ichiga olgan talabning mustaqil ta'limning bir turi. Yetakchi o'rinni yangilik elementini o'z ichiga olgan kasbiy qiziqish mavzulari egallaydi. Referat materiallari birlamchi hujjat – ilmiy ish, monografiya, maqolaning yozma modelini aks ettirishi kerak. Referat bir nechta manbalarni ko'rib chiqishni o'z ichiga olishi va seminarlarda, konferentsiyalarda ma'lum bir mavzu bo'yicha ma'ruza qilish uchun asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. Mavhum tovushni sozlash – 7-10 min.

“Referat” soʻzi (lotincha “*referre*” soʻzidan olingan boʻlib – hisobot, axborot degan maʼnolarni anglatadi) axborotni tanqidiy koʻrib chiqish asosida har qanday masala yoki mavzu mazmunini ogʻzaki yoki yozma shaklda qisqacha bayon etishni anglatadi.

Referat tayyorlashda quyidagi qoidalarga rioya qilish kerak.

- Referatning g'oyasi va maqsadini aniqlanishi kerak. Shuni esda tutish kerakki, referat boshqalar tomonidan o'qiladi. Shuning uchun, doimiy ravishda o'zingizga yozilganlar boshqalarga tushunarli bo'ladimi yo'qmi, ular bu ish orqali o'zlariga yangilik yoki qiziqarli ma'lumot oladilarmi yo'qmi degan savolni berib boring.
- Mavzu yoki muammoni aniq va to'liq ifodalang. Bu juda umumiy bo'lmasligi kerak.
- Tanlangan mavzu bo'yicha kerakli adabiyotlarni toping. O'qilishi kerak bo'lgan adabiyotlar ro'yxatini tuzing.

Dastlabki tayyorgarlikdan so'ng siz referat yozishni boshlashingiz kerak. Avvalo, reja tuzing, undagi qismlarni ajratib ko'rsating.

- Kirish – axborot xabarining maqsadi va vazifalarini ochib beruvchi qism hisoblanadi. Bu yerda mavhum tahlil qilinadigan ijtimoiy yoki

siyosiy muammoni shakllantirish, unga bo'lgan munosabatingizni, ya'ni tanlov motivatsiyasini bayon qilish kerak; o'rganilayotgan adabiyotlar mualliflari tomonidan ushbu muammoning qo'yilishining o'ziga xosligini aniqlash; tanlangan mavzuning dolzarbligi va ijtimoiy ahamiyatini tushuntiring.

- *Asosiy qism.* Asosiy qismning bo'limlari, boblari, paragraflari referat mavzusidagi asosiy fikrlarni ko'rib chiqishga qaratilgan bo'lishi kerak. O'rganilayotgan adabiyotlar mazmunini bayon etish uni tanqidiy tushunishni, chuqur mantiqiy tahlil qilishni nazarda tutadi.

Referatning asosiy qismining har bir bo'limi mavzuning alohida masalasini batafsil o'rganishni va manbaga majburiy havolalar bilan matn materialining tuzilishini ketma-ket taqdim etishni nazarda tutadi. Umuman olganda, asosiy qismning mazmuni alohida mualliflarning pozitsiyalarini, ushbu pozitsiyalarning qiyosiy tavsiflarini, tadqiqot uchun tanlangan mavzu bo'yicha nutqning asosiy muammolarini aniqlashni aks ettirishi kerak.

Talaba muallif matnining asosiy tushunchalari va toifalarini tushuna olganini ko'rsatib berishi kerak. Tahlil qilinayotgan materialning mohiyatini yaxshiroq ko'rsatish uchun siz uni jadvallar, grafiklar, raqamlarni taqqoslash, iqtiboslar bilan ko'rsatish mumkin.

- *Xulosa.* Xulosada referat muallifi o'rganilayotgan muammoga nisbatan shaxsiy pozitsiyasini shakllantirishi va uni hal qilishning o'ziga xos usullarini taklif qilishi kerak. Referat mavzusi bo'yicha umumiy xulosalar chiqarish va uning dolzarbligi va ijtimoiy ahamiyatini yana bir bor ta'kidlash maqsadga muvofiqdir.

- *Foydalanilgan manbalar va adabiyotlar ro'yhati.*

Referat tushuntirishni talab qiladigan yorqin, ta'sirli fakt bayoni bilan boshlanishi mumkin. Bundan tashqari, taqdimot oddiydan murakkabga o'tishi kerak. Tafsilotlarda to'xtalmaslik kerak. Referatning asosiy talabi – minimal ma'lumot bilan maksimal foyda olish demakdir.

Referat yozish talabalarning mustaqil ta'limni tashkil etish va uning darajasini oshirishga qaratilgan o'qitish shakllaridan biri bo'lib, talaba mustaqil ta'limining ustidan nazoratni kuchaytirishga qaratilgandir.

Referat yozishdan maqsad talabalarda adabiyotlar bilan mustaqil ishlash ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat bo'lib, ularni tahlil qilish va

umumlashtirish asosida talabalarining o'zlari nazariy va amaliy xulosalar chiqarishlari, ularni asoslab berish imkoniyatlarini yaratadi.

Nazariy seminarlardan farqli o'laroq, talaba, xususan, o'z mulohazalarini ifodalash va boshqa mualliflarning fikrlarini tushunish va tushuntirib bera olish ko'nikmalarini egallaydi, tezis yozish talabaga buni yanada yaxshiroq qilish ya'ni, yozma ravishda, malakali tilda va yaxshi uslubda ifodalash imkonini beradi.

Ko'rinadiki, o'quv jarayonidagi mazmuni va maqsadiga ko'ra, referatlarni ikkita asosiy guruhga (turlarga) bo'lish mumkin: ilmiy-muammoli va umumiy ma'lumotli.

Ilmiy-muammoli referat. Bunday referat yozishda talaba o'rganilayotgan mavzu yuzasidan muayyan, nazariy jihatdan bahsli masala (muammo) bo'yicha adabiyotda mavjud bo'lgan mulohazalarni o'rganishi va qisqacha bayon qilishi, ushbu masala (muammo) to'g'risida o'z fikrlarini tegishli asoslar tayangan holda bayon qila olishi muhim hisoblanadi.

Yozilgan referatlar asosida ushbu o'quv guruhi talabalari uchun "davra suhbat" tashkil etish, bunday hollarda talabaning ma'ruzasi e'lon qilinishi mumkin, uning referati o'qituvchi tomonidan eng yaxshi deb tan olinadi, so'ngra muammoni butun guruh talabalari muhokama qiladi.

Umumiy ma'lumotli referati. Bunday referatning quyidai turlari mavjud:

1) kitob, monografiya va boshqa nashrlarning (yoki uning qismlari: bo'limlar, boblar va boshqalar) asosiy qoidalarining qisqacha tavsifi, qoida tariqasida, yangi nashr etilgan, o'rganilayotgan mavzuga oid materiallarni o'z ichiga oladi. Mazmuni boshqa talabalar uchun aqliy qiziqish uyg'otishi mumkin bo'lgan tezislarni uchun o'quv guruhlarida ularning mualliflarining axborot xabarlarini tinglash tavsiya etiladi;

2) ma'lum bir muammo (mavzu, masala) bo'yicha turli jurnallarda yoki to'plamlarda ("ilmiy ishlar", "ilmiy eslatmalar" va boshqalar) nashr etilgan maqolalarni tanlash va mazmunini tahlil qilish.

Bunday referatni bitiruv malakaviy ishi mavzusi bo'yicha ishning boshlang'ich bosqichi deb hisoblash ham mumkin.

Referatlarning mavzulari talabalar guruhidagi auditoriyalarga rahbarlik qiluvchi o'qituvchi tomonidan belgilanadi. Adabiyot o'qituvchi

tomonidan tavsiya etiladi yoki talaba tomonidan mustaqil ravishda tanlanadi, bu mustaqil ta'lim elementlaridan hisoblanadi.

Referat hajmi 1,5 interval bilan 15-20 varaqdan iborat bo'lishi kerak. Referatni to'ldirishda siz bitiruv malakaviy ishlarini loyihalash uchun belgilangan qoidalarga amal qilishingiz kerak.

Referat yozish va uni o'qituvchi yoki guruh oldida himoya qilish talabning referat yozish va formatlash qoidalarini bilishi, shuningdek, o'z referati mavzusi bo'yicha ma'lumot tayyorlay olishi, referatning mazmuni haqidagi savollarga javob berishga tayyor bo'lishi kerak.

Talabning roli – axborot ma'lumotini tayyorlashda bir xil, lekin quyidagi xususiyatlarga ega:

- adabiyotlarni tanlash (asosiy va qo'shimcha);
- ma'lumotni o'rganish (manba materialining mantiqiyligini tushunish, asosiy materialni tanlash, umumlashtirish, xulosalarni shakllantirish);
- referatni belgilangan shaklga muvofiq rasmiylashtirish.

Baholash mezonlari:

- mavzuning dolzarbligi;
- mazmunning mavzuga muvofiqligi;
- materialni o'rganilganlik darajasi;
- savodxonlik va manbalardan foydalanishning to'liqligi;
- referatning talablarga muvofiqligi.

Birlamchi manbaning konspekt (qisqacha mazmuni)ni yozish (maqolalar, monografiyalar, darsliklar, kitoblar va h.k.)

Konspekt obyektidagi ma'lumotlarning qisqacha ko'rinishini yanada tushunarli shaklda yaratish uchun talabning auditoriyadan tashqari mustaqil ta'limining bir turi. Konspektida manbaning asosiy fundamental qoidalari, uning muallifi tomonidan kiritilgan yangi narsa, ishning asosiy uslubiy qoidalari, dalillar, isbotlash bosqichlari va xulosalar aks ettirilishi kerak. Talaba o'z fikrini o'z so'zi bilan, tushunarli shaklda ifodalasa, konspektning qiymati sezilarli darajada oshadi.

Konspekt manba tafsilotlarini ko'rsatish bilan boshlanishi kerak (muallifning ismi, asarning to'liq nomi, nashr etilgan joy va yil). Ayniqsa, ahamiyatli joylar, misollar diqqatni ularga qaratish va ularni

mustahkamroq eslab qolish uchun rangli tagiga chizilgan, hoshiyalangan, hoshiyadagi belgilar bilan ajratilgan.

Konspekt yozma ravishda amalga oshiriladi. Konspektning asosiy qoidalari va xulosalari nazariy va amaliy mashg'ulotlar doirasida qisqa og'zaki xabar (3-4 daqiqalik) shaklida baholanadi. Nazorat o'qituvchi tomonidan konspektlarni tekshirish shaklida ham amalga oshirilishi mumkin.

Talabaning roli:

- manba materialini o'qing, asosiy va ikkilamchilarini tanlang;
- mavzu elementlari o'rtasida mantiqiy aloqa o'rnatish;
- faqat yaxshi tushunganingizni yozing;
- kalit so'zlar va tushunchalarni ajratib ko'rsating;
- matnning murakkab kengaytirilgan atamalarini oddiyroq iboralar bilan almashtiring;
- o'zingizning qisqartma tizimingizni ishlab chiqing va qo'llang.

Baholash mezonlari:

- referat mazmuni rejaga muvofiqligi;
- muallif ishining asosiy qoidalari, natijalari, xulosalarini aks ettirish;
- talaba fikrining ravshanligi, tushunarligi;
- diagrammalarning mavjudligi, ayniqsa muhim ma'lumotlarni grafik ifodalash;
- dizaynning talablarga muvofiqligi;
- taqdimot savodxonligi;
- referat o'z vaqtida topshirilishi.

Insho (esse) yozish

Bu talabalarning ma'lum bir mavzu bo'yicha kichik insho va erkin kompozitsiya yozish bo'yicha auditoriyadan tashqari mustaqil ta'limining bir turi bo'lib, subyektiv va odatda to'liq emas. Inshoning mavzusi fanni o'rganish sohasidagi zamonaviy muammolarga to'xtalib, dolzarb bo'lishi lozim. Talaba nafaqat muammoning mohiyatini ochishi, turli nuqtai nazarlarni keltirishi, balki unga o'z fikrini ham bildirishi kerak. Bu ish turi talabadan fikrni yozma shaklda va mantiqiy asoslab berish orqali ham aniq ifoda etishni, o'z fikrini aniq ifodalashni talab qiladi.

Insho, fanning o'quv yoki ilmiy qiziqishlari sohasiga, umumiy muammoli sohaga taalluqli muammolardan birini hal qilishga bag'ishlangan topshiriqqa ega bo'lib, uning asosida talabaning o'zi mavzuni tuzadi. Mavzuni ochib berishda u muammoni hal qilishda yondashuvning o'ziga xosligini, taklif etilayotgan g'oyalarning realligi, foydali va ahamiyatlilikini, taqdimotning yorqinligi, tasviriyligi, badiiy o'ziga xosligini ko'rsata olishi kerak. Insho amaliy mashg'ulotda, talabalar tanlovida, ilmiy konferensiyalarda taqdim etilishi mumkin.

Insho amaliy mashg'ulotda, tanlovlarda, ilmiy konferensiyalarda taqdim etilishi mumkin.

Talaba roli:

- topshiriqni diqqat bilan o'qib chiqing va nafaqat mazmuni, balki mazmuni bilan o'ziga xos va qiziqarli mavzuni shakllantirish;
- mavzu bo'yicha manbalarni, ulardagi ma'lumotlarni tanlash va o'rganish;
- asosiy va ikkilamchi manbalarni tanlash;
- inshoni rejalashtirish;
- muammoning mazmunini va uni hal qilishdagi yondashuvlaringizni qisqa hamda lo'nda ochib berish;
- inshoni yakunlash va o'z vaqtida topshirish.

Baholash mezonlari:

- yangilik, g'oyalarning o'ziga xosligi, yondashuvi;
- ishlarning hozirgi holatini real baholash;
- taklif etilayotgan g'oyaning foydaliligi va realligi;
- ushbu g'oyani amalga oshirishning ahamiyati, yondashuvi, qamrovining kengligi;
- badiiy ifoda, yorqinlik, taqdimotning tasviriyligi;
- taklif etilayotgan muammoning o'rganilganlik darajasi;
- taqdimot savodxonligi;
- insho o'z vaqtida topshirilishi.

Taqriz yozish

Bu birlamchi manbaga (kitob, maqola, insho va boshqalar) tanqidiy taqriz yozishda talabalarning auditoriayadan tashqari mustaqil ta'limining

bir turi. Taqrizda talaba ushbu ishning qaysi sohaga bag'ishlanganligini, uning mavjud shunga o'xshash nashrlardan ajralib turadigan xususiyatlarini, ishning ijobiy tomonlari va kamchiliklarini, muallifning o'rganilayotgan muammolarni ishlab chiqishga qo'shgan hissasini aks ettirishi va ularning qamrovining kengligi, g'oyalar, yondashuvlar hamda taqdimot uslubining o'ziga xosligi. Taqriz amaliy mashg'ulotda taqdim etilishi yoki o'qituvchi tomonidan tekshirilishi mumkin.

Talabaning roli:

- ma'lumotlarni diqqat bilan o'rganish;
- tekshirish rejasini tuzing;
- ko'rib chiqilayotgan ma'lumotlarga tanqidiy baho berish;
- ko'rib chiqish va o'z vaqtida topshirish.

Baholash mezonlari:

- ko'rib chiqishning mazmunlilikligi;
- o'zaro tekshirilgan manba bo'yicha talabaning shaxsiy fikrini ifodalash;
- dizaynning talablarga muvofiqligi;
- taqdimot savodxonligi;
- ko'rib chiqish va o'z vaqtida topshirish.

Annotatsiya yozish

Bu kitob, maqola, qo'lyozmaning qisqacha tavsifini yozish bo'yicha talabalarning sinfdan tashqari mustaqil ishlarining bir turi. Bu ishning asosiy mazmunini belgilaydi, qaysi kitobxonlar doirasi uchun mo'ljallanganligi haqida ma'lumot beradi. Annotatsiya ustidagi ish bir xil mavzudagi bir qator manbalarda, shuningdek, adabiyotlar sharhini tayyorlashda yordam beradi.

Talaba muallif tomonidan ko'tarilgan asosiy fikrlarini, muammolarni, uning xulosalarini, takliflarini sanab o'tishi, ma'lumotning mazmunini aniqlashi kerak. Annotatsiya amaliy mashg'ulot davomida ko'rib chiqilishi yoki o'qituvchi tomonidan tekshirilishi mumkin.

Talaba roli:

- ma'lumotlarni diqqat bilan o'rganish;
- annotatsiya rejasini tuzish;

- izohli ma'lumotlarning asosiy mazmunini qisqacha aks ettirish;
- annotatsiya tuzish va o'z vaqtida topshirish.

Baholash mezonlari:

- annotatsiyaning mazmunan boyligi;
- asl manbaning asosiy qoidalarini to'g'ri yetkazish;
- dizaynning talablarga muvofiqligi;
- taqdimot savodxonligi;
- annotatsiyaning o'z vaqtida bajarilishi.

Tayanch konspektning tarkibi

Ma'ruza materialining mohiyatini, darslik mavzusini umumlashtiruvchi va aks ettiruvchi tushunarli axborot tizimini yaratish talabning auditoriyadan tashqari mustaqil ta'limning bir turidir. Yordamchi konspekt asosiy o'rganish obyektlarini ajratib ko'rsatish, ularga belgilar yordamida qisqacha tavsif berish, hamda turli xil elementlar bilan aloqani aks ettirish uchun mo'ljallangan.

Tayanch konspektning asosiy maqsadi eslab qolishni osonlashtirishdir. Unda turli xil asosiy tushunchalar, atamalar, belgilar (ramzlar) – mos yozuv signallari qo'llaniladi. Tayanch konspekt javob berishga va amaliy mashg'ulotga tayyorgarlik ko'rishning eng yaxshi shaklidir. Mavzular bo'yicha ma'lumotnoma rejasini tuzish, ayniqsa, darslarga tayyorgarlik ko'rishda katta hajmdagi ma'lumotlarga duch keladigan va asosiy narsani ajratib ko'rsatish qobiliyatiga ega bo'lmagan, uni yodlashda qiynaladigan talabalar uchun samaralidir. Mavzu bo'yicha tayanch konspekt tuzish vazifasi majburiy yoki ixtiyoriy bo'lishi mumkin.

Tayanch konspekt savol-javob jarayonida uni tuzgan talabning javobining sifati yoki boshqa talabalar tomonidan javob berishda undan foydalanish samaradorligi yoki seminarlar doirasida tezislarning qaysi birining shakli qisqaroq, sig'imli va mazmunili ekanligini aniqlovchi "kichik tanlov" orqali, tekshirish tamoyiliga ko'ra olib borilishi kerak:

Talaba roli:

- mavzu materiallarini o'rganish, asosiy va ikkinchi darajalilarni tanlash;
- mavzu elementlari o'rtasida mantiqiy aloqa o'rnatish;

- elementlarning xususiyatlarini tushunarli shaklda taqdim etish;
- asosiy ma'lumotni ta'kidlash va ish tuzilishida ko'rsatish uchun mos yozuvlar signallarini tanlash;
- ishni rasmiylashtirish va o'z vaqtida yakunlash:

Baholash mezonlari:

- mazmunning mavzuga muvofiqligi;
- ma'lumotlarning to'g'ri tuzilishi;
- ko'rsatilgan ma'lumotlarning o'zaro mantiqiy aloqasi mavjudligi;
- dizaynning talablarga muvofiqligi;
- taqdimotning aniqligi va savodxonligi;
- tayanch konspektni o'z vaqtida yakunlash.

Glossariy tuzish

Mavzuni o'rganishda uchragan atama, tushunarsiz so'z va iboralarni tanlash va tizimlashtirishda orqali ifodalangan talabaning mustaqil ta'lim turi – *glossary tuzish* hisoblanadi. Bu o'z o'rnida talabalarda mavzuning asosiy tushunchasini aniqlash va ularni shakllantirish qobiliyatini rivojlantiradi. Yozma shaklda tuzilgan atamalar, so'zlar va tushunchalarning alifbo tartibida nomi va ma'nosini o'z ichiga olgan holda tuziladi.

Talaba roli:

- manba materialini o'qish, asosiy atamalarni, tushunarsiz so'zlarni tanlash;
- ularga tegishli asosiy ta'riflarni yoki tushunchalarning ta'rifini yozish;
- tanlangan ta'riflarni tahliliy tushunish va ularni muvofiqlashtirishga harakat qilish (ortiqchalik va takrorlanishni bartaraf etish nuqtai nazaridan soddalashtirish);
- Glossariyni rasmiylashtirish va o'z vaqtida topshirish.

Baholash mezonlari:

- atamalarning mavzuga mos kelishi;
- atamalarning ko'p o'lchovli talqini va fanni o'rganishning o'ziga xos xususiyatlariga muvofiq talqinini aniqlashtirish;

- dizaynning talablarga muvofiqligi;
- Glossariyni o'z vaqtida yakunlash.

Mavzu bo'yicha xulosa (jamlash) jadvalini tuzish.

Bu jadval doirasida qisqartirilgan (jamlangan) hajmli ma'lumotlarni tizimlashtirish bo'yicha talabaning mustaqil ta'limining bir turi.

Jadval strukturasi shakllantirish talabaning materialni tizimlashtirishga moyilligini aks ettiradi va uning ma'lumotni tuzish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Axborot taqdimotining qisqaligi talabada qisqartirish ko'nikmasi mavjudligini ko'rsatadi. Jadvalda bitta mavzuning ikkala bo'limi (bir tomonlama material) va turli mavzularning bo'limlari (ko'p qirrali material) aniq ko'rsatilgan bo'lishi lozim. Bunday jadvallar katta hajmdagi ma'lumotlarni yodlash uchun optimal shakl berilganligi tufayli ularni o'rganishda yordamchi sifatida yaratilgan. Topshiriq ko'pincha majburiy bo'lib, uning sifati nazorat ishi jarayonida bilim darajasi ko'rsatkichi ko'rinishida baholanadi. Yozma shaklda bajariladi.

Talaba roli:

- mavzu bo'yicha ma'lumotlarni o'rganish;
- jadvalning optimal shaklini tanlash;
- ma'lumotlar ixchamlashtirilgan shaklda taqdim etilishi va jadvalning asosiy ustunlariga to'ldirilishi kerak;
- tayyor jadvaldan foydalanib, berilgan mavzu bo'yicha nazorat ishiga samarali tayyorgarlik ko'rish.

Baholash mezonlari:

- mazmunning mavzuga muvofiqligi;
- jadval tuzilishining izchilligi;
- ma'lumotlarni to'g'ri tanlash;
- axborotni taqdim etishning umumlashtiruvchi (tizimlashtiruvchi, tuzilmaviy, qiyosiy) xarakterining mavjudligi;
- dizaynning talablarga muvofiqligi;
- xulosa jadvalining o'z vaqtida yakunlanishi.

Grafologik tuzilmani tuzish

Bu mantiqiy diagramma doirasida axborotni vizual grafik tasviri bilan tizimlashtirish bo'yicha talabning mustaqil ta'limining juda samarali turidir. Grafologik tuzilma ma'lumotlarni tizimlashtirish usuli orqali uning mazmunini aniq va vizual tarzda taqdim etadi.

Hatto eng oddiy mantiqiy tuzilmalarni yaratish bo'yicha ishlar talabalarning tizimli tahlil usullarini rivojlantirishga yordam beradi, umumiy elementlarni ajratib ko'rsatish va qo'shimchalarini tuzatish, to'g'ri vaziyatda ulardan abstrakt qilish qobiliyati. Axborotni grafik ko'rsatishning boshqa usullaridan (jadvallar, rasmlar, diagrammalar) farqli o'laroq, grafologik tuzilma elementlarning bir-biri bilan mantiqiy bog'lanishiga urg'u beradi, grafik ifodalash (aniqlik) vositasi sifatida ishlaydi.

Bunday tuzilmani yaratish bo'yicha ishlar bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. O'quv materialining butun hajmini ham, uning alohida qismini ham tuzish mumkin. Talabalar yetarli fan bazasiga ega bo'lganda bunday ishlarga ruxsat beriladi. Talaba o'rganilayotgan obyektning tuzilishi va uning vazifasini aniq aks ettira oladigan eng oddiy mantiqiy diagrammalarni tuza oladi. Hamma narsa materialning o'ziga xos xususiyatlariga va o'quvchining umumlashtirish va mavhumlashtirish qobiliyatiga bog'liq. Grafik tarzda tuziladi.

Talaba roli:

- mavzu bo'yicha ma'lumotlarni o'rganish;
- mazmunning tizimli-strukturaviy tahlilini amalga oshirish, asosiy, ikkilamchi elementlarni va o'zaro mantiqiy aloqani ajratib ko'rsatish;
- grafik displeyning shaklini (qobig'ini) tanlash;
- strukturani bir joyga jamlash;
- variantni tanqidiy tushunish va uni muvofiqlashtirishga harakat qilish (ortiqchalikni, takroriylikni bartaraf etish nuqtai nazaridan soddalashtirish);
- grafik va rangli dizaynni amalga oshirish;
- ish mazmuni haqida qisqacha mantiqiy matn tuzish va uni auditoriyada gapirib berish yoki ishni o'z vaqtida o'qituvchiga topshirish.

Baholash mezonlari:

- mazmunning mavzuga muvofiqligi;
- ma'lumotlarning to'g'ri tuzilishi;

- ko'rsatilgan ma'lumotlarning mantiqiy aloqasi mavjudligi;
- dizaynning talablarga muvofiqligi;
- aniq va to'g'ri bayon qilingan ishni topshirish;
- ishni o'z vaqtida yakunlash.

Testlar va ularga javoblar variantlarini tuzish.

Bu talabaning mustaqil ishining bir turi sifatida o'rganilgan ma'lumotlarni mustahkamlash, uni farqlash, aniqlashtirish maqsadida nazorat ishi shaklida (savol, javob) tayyorlashi. Talaba o'zi testlar, hamda ularga javoblar variantlarini tuzishi kerak. Testlar turli xil darajada bo'lishi mumkin, testlarning qiyinlik darajasi talaba tomonidan mustaqil tanlanadi, testlar tanlangan mavzu yuzasidan tuzilishi kata ahamiyatga ega. Testlar soni mustaqil tanlanishi yoki o'qituvchi tomonidan oldindan belgilab berilishi mumkin. Testlar sifatini nazorat qilish bevosita amaliy mashg'ulotda muhokamaga qo'yilishi mumkin ("Ulardan kim ko'proq foydalandi?", "Kimning testlari aniqroq, qiziqarliroq?" va h.k.). Ularning sifatini dars doirasida baholash ham maqsadga muvofiqdir. Topshiriq yozma ravishda amalga oshiriladi.

Talaba roli:

- mavzu bo'yicha ma'lumotlarni o'rganish;
- uning tizimli tahlilini amalga oshirish;
- testlarni tuzish;
- ularga javoblar variantlarini ishlab chiqish;
- o'z vaqtida nazoratga topshirish.

Baholash mezonlari:

- test topshiriqlari mazmunining mavzuga muvofiqligi;
- test topshiriqlariga eng muhim ma'lumotlarni kiritish;
- qiyinchilik darajasi bo'yicha turli xil test topshiriqlarining mavjudligi;
- to'g'ri javob variantlarining mavjudligi;
- testlarni o'z vaqtida nazoratga topshirishi.

Vaziyatli muammo topshiriqlari (keyslar) tuzish va hal qilish

Bu muayyan muammolarni qo'yish yoki hal qilish doirasidagi ma'lumotlarni tizimlashtirish bo'yicha talaba mustaqil ta'limining bir turi. Vaziyatli muammolarni hal qilish ularni yaratishdan ko'ra biroz murakkabroq hisoblanadi. Birinchi holatda ham, ikkinchi holatda ham muammoning o'zi, uni hal qilish uchun mustaqil aqliy izlanish talab etiladi. Mustaqil ta'limning bu turi fikrlashni, ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga, faol izlanish jarayonida olingan bilimlarni o'zlashtirishga va muammoni mustaqil hal qilishga qaratilgan. Shuni ta'kidlash kerakki, ushbu bilimlar yanada mustahkamlanib, talabaga kelajakda uning kasbiy faoliyatida paydo bo'lishi mumkin bo'lgan standart va nostandart topshiriqlarni ko'rish, tahlil qilish va topshiriqlardagi muammolarni yechish imkonini beradi.

Vaziyatli muammolar tizimini o'ylab topayotganda talaba mavjud ma'lumotlar bazasiga tayanishi kerak, lekin mavzu bo'yicha oldingi topshiriqlarda mavjud bo'lgan savollarni takrorlamasligi kerak. Vaziyatli muammolar intellektual qiyinchiliklarni aks ettirishi va maqsadli izlanishga olib kelishi lozim. Vaziyat muammolarining yechimlari qisman qidirish usuli bilan bog'liq bo'lib, bilimning uchinchi (qo'llash) va to'rtinchi (ijodiy) darajalarini o'z ichiga oladi. Vaziyatli muammo uchun tanlangan muammoning xususiyatlari va uni hal qilish usullari ushbu turdagi ishlarning sifatini baholash uchun boshlang'ich nuqtadir. O'qitish dinamikasida muammoning murakkabligi oshadi va uning bajarilishi bilan u dastlabki bosqichda kasbiy faoliyat tomonidan qo'yilgan vazifalarning murakkabligiga mos kelishi kerak.

Vazifalar va ularga javob variantlari yozma shaklda tuziladi.

Talaba roli:

- mavzu bo'yicha o'quv ma'lumotlarini o'rganish;
- mavzu mazmunini tizimli – strukturali tahlil qilish;
- intellektual qiyinchilik tug'diradigan muammoni ajratib ko'rsatish, o'qituvchi ko'rsatmalari asosida tahlil qilish;
- muammoning shartlarini batafsil tavsiflash;
- variantlarni tanqidiy tushunish va ularni muvofiqlashtirishga harakat qilish (soddalashtirish);

- eng yaxshi variantni (ma'lum va standart harakat algoritmlarini tanlash) yoki muammoni hal qilish variantlarini tanlash (agar u standart bo'lsa);
- o'z vaqtida yakunlash va o'qituvchiga topshirish.

Baholash mezonlari:

- topshiriq mazmunining mavzuga muvofiqligi;
- topshiriqning mazmuni muammoli vaziyatni o'z ichiga olganligi;
- muammoni yechishda to'g'ri, tahliliy va ijodiy yondashuvlardan foydalanilganligi
- noaniqlik sharoitida ishlash qobiliyatini namoyish etilganligi;
- topshiriq o'z vaqtida nazoratga topshirilganligi.

**Chizmalar, illyustratsiyalar (rasmlar), grafiklar,
Diagrammalar tuzish.**

Bu ma'lumotni namoyish etishning oddiyroq grafik usuli. Ushbu ishning maqsadi talabning asosiy elementlarni ajratib ko'rsatish, ular o'rtasida aloqa o'rnatish, rivojlanish bosqichlarini, har qanday jarayon, hodisaning o'zgarishi, har qanday miqdorlarning nisbati va hokazolarni kuzatish qobiliyatini rivojlantirishdan iborat bo'lib, bunda kichik tasvirlash tafsilotlari olib tashlanadi. Chizmalar ko'pincha sxemali bo'ladi. Ularda umumiy elementlar va ularning topografik munosabatlari ajratib ko'rsatiladi. Chizma harakatni tasvirlashi mumkin va bu orqali yanada yorqinroq va esda qolishi osonroq bo'lgan shakldagi ma'lumot hosil bo'lishiga erishish mumkin. Mustaqil ta'lim amaliy mashg'ulotlarida topshiriqlarni sxema va chizmalar orqali ifodalashdan keng foydalaniladi. Ushbu topshiriqlar barcha talabalarga amaliy mashg'ulotlarga tayyorgarlik ko'rishda majburiy sifatida berilishi mumkin.

Talaba roli:

- mavzu bo'yicha ma'lumotlarni o'rganish;
- tematik diagramma, illyustratsiya, grafik, diagramma yaratish;
- o'z vaqtida nazoratga topshirish.

Baholash mezonlari:

- mazmunning mavzuga muvofiqligi;

- ma'lumotlarning to'g'ri tuzilishi.
- ko'rsatilgan ma'lumotlarning mantiqiy aloqasi mavjudligi;
- ishning aniqligi;
- topshiriqni bajarishga ijodiy yondashilganligi;
- ish o'z vaqtida yakunlanishi.

Mavzu bo'yicha krossvordlar tuzish

Bu ma'lumotni grafik ko'rinishda tasvirlash va egallangan bilimlarni tekshirishning bir turi. Krossvord tuzish talabdan materialni o'zlashtirishni, o'z fikrlarini jamlay olish qobiliyatini va ongning moslashuvchanligini talab qiladi. Krossvordlarni yechish auditoriyadagi mustaqil ta'lim ko'rinishida ko'proq o'z-o'zini nazorat qilish va bilimlarni o'zaro tekshirish usuli sifatida qo'llaniladi. Krossvordlar tuzish auditoriyadan tashqari mustaqil ta'limning bir turi sifatida qaralib, talabalardan krossvordlarni yechishda zarur bo'lgan ko'nikmalarnigina emas, balki ma'lumotlarni tizimlashtirish qobiliyatini ham talab qiladi. Krossvordlar turli shakl va o'lchamlarda bo'lishi mumkin.

Talaba roli:

- mavzu bo'yicha ma'lumotlarni o'rganish;
- grafik tuzilmani yaratish, ularga savol va javoblarni joylashtirish;
- o'z vaqtida o'qituvchiga topshirish.

Baholash mezonlari:

- mazmuning mavzuga muvofiqligi;
- savollarni malakali shakllantirilganligi;
- krossvord xatosiz yakunlanishi;
- ish o'z vaqtida topshirilganligi.

Talabaning ilmiy-tadqiqot faoliyati.

Faoliyatning ushbu turi muammoni mustaqil ravishda shakllantirish va uni hal qilishni yoki keyinchalik o'qituvchi tomonidan tekshiriladigan murakkab muammoli vaziyatni hal qilishni o'z ichiga oladi, bu esa samarali ijodiy faoliyatni hamda eng samarali va doimiy bilim (transformatsion-bilim)ni shakllantirishni ta'minlaydi. Ushbu turdagi topshiriq talabaning o'qishi davomida bajarilishi yoki individual ravishda rejalashtirilgan

bo'lishi mumkin, shuningdek ushbu faoliyat yetarli darajada tayyorgarlik va o'qituvchi tomonidan uslubiy yordamni talab qiladi. Bunda o'qituvchining o'rnini va talabaning roli ancha murakkablashadi, chunki asosiy maqsad talabalarda izlanish, ilmiy tafakkurini rivojlantirishdan iborat. Faoliyatning bu turi barcha talabalarga ham birdek mos kelmasligi mumkin, shuning uchun uni rejalashtirishda talabaning individual xususiyatlarini hisobga olish kerak. Ushbu turdagi faoliyatni amalga oshirish tizimi murakkabroq bo'lib, talabaning ham, o'qituvchining ham sarflaydigan vaqti ko'proq bo'ladi. To'g'arak ishi sifatida murakkabroq referatlar tayyorlash, kichik tadqiqotlar o'tkazish, murakkab o'quv modellarini tuzish mumkin.

Axborot blokini shakllantirish.

Bu mustaqil ta'lim turi bo'lib, talabaning axborotni to'plash, tizimlashtirish, qayta ishlash va uni o'rganilayotgan muammoning nazariy tomonlarini (ta'rifi, tuzilishi, ma'lumotlari) qisqacha aks ettiruvchi materiallar to'plami shaklida rasmiylashtirish ko'nikmalarini shuningdek, uning amaliy jihatlarini (o'rganish usullari, keyingi mavzularni o'zlashtirish uchun va kasbiy ahamiyati) muvofiqlashtirishga xizmat qiladi. Mavzu bo'yicha ma'lumotlarni bloklarda shakllantirish qobiliyati talabalarining masalalarga kengroq qarashga, hamda muammolarni o'rganishda puxtalikka o'rgatadi shuningdek ilmiy tafakkurini rivojlantiradi. Yaxshi tuzilgan axborot bloklari talabaning o'zi ham, kursdoshlari ham o'z-o'zini tayyorlash jarayonida mavzuni o'rganish uchun didaktik material bo'lib xizmat qilishi mumkin. Axborot blokida jadvallar, diagrammalar, rasmlar, tadqiqot usullari, xulosalar bo'lishi mumkin.

Axborot bloklarini tuzish vazifasi auditoriyadan tashqari mustaqil ishning bir turi sifatida, odatda mavzuni bir semestr davomida o'rgangandan so'ng rejalashtiriladi. U yozma shaklda tuzilib, uning hajmi ikki varaqdan oshmaydi, bajarilishini nazorat qilish amaliy darsda topshiriqlarni bajarishda foydalanish samaradorligini baholash orqali amalga oshirilishi mumkin.

Talaba roli:

- manba materialini o'rganish, asosiy va ikkilamchini ajratib ko'rsatish;
- mavzu elementlari o'rtasida mantiqiy aloqa o'rnatish;

- asosiy ta'riflar va tushunchalarni tanlash va yozish;
- o'rganilayotgan ob'ektning qisqacha tavsifini berish;
- vizual elementlardan foydalaning, asosiysini ta'kidlang
- diagrammalar, jadvallar, rasmlardagi ma'lumotlar;
- xulosalar chiqarish, o'rganilayotgan ob'ektning ahamiyatini ko'rsatish
- ta'lim yoki kasbiy jihatdan.

Baholash mezonlari:

- mazmunning mavzuga muvofiqligi;
- ma'lumotlarning to'g'ri tuzilishi;
- ko'rsatilgan ma'lumotlarning mantiqiy aloqasi mavjudligi;
- dizaynning talablarga muvofiqligi;
- taqdimotning aniqligi va savodxonligi;
- ish o'z vaqtida topshirildi.

Taqdimot materiallarini yaratish.

Bu PowerPoint multimedia kompyuter dasturi yordamida tayyorlangan ko'rgazmali axborot vositalarini yaratish bo'yicha talabalarning mustaqil ishlarining bir turi. Ishning bu turi talabaning axborotni to'plash, tizimlashtirish, qayta ishlash ko'nikmalarini muvofiqlashtirishni, uni o'rganilayotgan mavzuning asosiy masalalarini qisqacha aks ettiruvchi materiallar to'plami shaklida, elektron shaklda shakllantirishni talab qiladi. Ya'ni, taqdimot materiallarini yaratish o'quv ma'lumotlarini qayta ishlash va taqdim etish usullari va vositalarini kengaytiradi, o'quvchilarning kompyuterda ishlash qobiliyatini shakllantiradi.

Taqdimot materiallari talaba tomonidan Microsoft PowerPoint dasturi yordamida slaydlar shaklida tayyorlanadi. Har qanday turdagi sinfdan tashqari mustaqil ishlarining natijalari taqdimot rejimiga mos keladigan formatga muvofiq taqdimotlar uchun materiallar sifatida taqdim etilishi mumkin.

Topshiriq shakllaridan biri mavhum taqdimot bo'lishi mumkin. Mustaqil ishni bajarishning bu shakli insho va hisobot yozishdan farq qiladi, chunki talaba o'z tadqiqoti natijalarini taqdimot shaklida taqdim etadi. Bir qator slaydlar orqali u o'z tadqiqoti mavzusining mazmuni,

asosiy muammosi va ijtimoiy ahamiyatini yetkazadi. Slaydlar sizga materialning mazmunini sezilarli darajada tuzishga imkon beradi va shu bilan birga uni taqdim etish mantiq'iga e'tibor beradi. Muammo qo'yiladi, maqsad va vazifalar aniqlanadi, uni hal qilishning ehtimoliy yondashuvlari shakllantiriladi.

Taqdimot slaydlarida umumlashtirilayotgan materialning mantiqiy sxemalari bo'lishi kerak. Ishni bajarishda talaba kartografik material, diagrammalar, grafiklar, saundtreklar, fotosuratlar, chizmalar va boshqalardan foydalanishi mumkin.

Har bir slaydga izoh berilishi kerak, ya'ni u nimani ko'rsatayotganini qisqacha tushuntirish bilan birga bo'lishi kerak. Taqdimot jarayonida talaba o'z fikr-mulohazalarini bildirish, slaydlarda materialni og'zaki ravishda to'ldirish imkoniyatiga ega.

Referat slaydlari taqdim etilgandan so'ng talaba o'rganilayotgan muammoli vaziyatning ijtimoiy ahamiyatiga shaxsiy baho berishi va berilgan savollarga javob berishi kerak.

Talaba roli:

- asosiy va ikkinchi darajali narsalarni ajratib ko'rsatgan holda mavzu materiallarini o'rganish;
- mavzu elementlari o'rtasida mantiqiy aloqa o'rnatish;
- elementlarning xususiyatlarini ixcham shaklda taqdim etish;
- asosiy ta'kidlash uchun mos yozuvlar signallarini tanlang
- ish tarkibida ma'lumot va ko'rsatish;
- ishni rasmiylashtirish va belgilangan muddatda topshirish.

Baholash mezonlari:

- mazmunning mavzuga muvofiqligi;
- ma'lumotlarning to'g'ri tuzilishi;
- ko'rsatilgan ma'lumotlarning mantiqiy aloqasi mavjudligi;
- estetik dizayn, uning talablarga muvofiqligi;
- ish o'z vaqtida topshirildi.

Anketalarni tuzish, intervyu savollari va suhbat.

Ushbu turdagi topshiriq talabalardan ma'lumotni tushunish, uni asosiy va ikkinchi darajali elementlarga tuzishda tanqidiy fikrlashni

rivojlantirishni, shuningdek, fikrni qisqacha shakllantirish va uni savol shaklida ifodalash qobiliyatini talab qiladi. Bundan tashqari, talaba tomonidan ishlab chiqilgan ushbu psixodiagnostika vositalaridan foydalanish undan kommunikativ, idrok etish va interaktiv qobiliyatlarni rivojlantirishni talab qiladi.

Anketa og'zaki muloqot asosida birlamchi ijtimoiy-psixologik ma'lumotlarni olish uchun uslubiy vosita bo'lib, oldindan belgilangan savollar tizimiga javob olish uchun anketadir. Intervyu ijtimoiy psixologiya usuli bo'lib, u oldindan tuzilgan savollarga javoblar shaklida olingan ma'lumotlarni to'plashdan iborat. Suhbat - og'zaki muloqot orqali psixologik ma'lumotlarni bevosita yoki bilvosita olishni ta'minlaydigan usul. Topshiriq kamida 10 ta savoldan iborat bo'lishi kerak.

Topshiriq bir mavzuni o'rganish doirasida rejalashtirilishi yoki talabaning ilmiy tadqiqot ishi jarayonida amalga oshirilishi mumkin.

Talaba roli:

- mavzu bo'yicha ma'lumotlarni o'rganish;
- anketa, intervyu yoki suhbat uchun savollarni ishlab chiqish;
- topshiriq berish va o'z vaqtida nazoratga topshirish.

Baholash mezonlari:

- savollarning mavzuga mosligi;
- mavzuning to'liq yoritilishi;
- savollarning to'g'ri tuzilishi;
- dizaynning talablarga muvofiqligi;
- ish o'z vaqtida topshirildi.

Ilmiy-amaliy konferensiyada ishtirok etish.

Talabalarning ilmiy konferensiyasida ishtirok etish talabaga tegishli ilmiy ish ko'nikmalarini egallash imkoniyatini berishga qaratilgan turli mualliflar tomonidan ilmiy-nazariy adabiyotlarda bildirilgan fikr-mulohazalarni chuqur o'rganish va umumlashtirish, shuningdek, normativ materiallar va huquqni qo'llash amaliyotini tahlil qilish asosida o'z mulohazalarini yuqori nazariy darajada oshkora bayon etish va asosli nazariy xulosalar chiqarish qobiliyati.

Talabalarning bunday konferentsiyalarda ishtirok etishi ommaviy ishtirok etishni anglatmaydi. Talabalarni mustaqil ishning ushbu shakliga jalb qilish o'qituvchi tomonidan ma'lum bir talabaning inshosini tegishli guruhda eng yaxshi deb e'tirof etish, tayyorlangan kurs ishi (bir qator kurs ishlari) yoki dissertatsiya materiallari, talabaning eng yaxshi deb topilgan ma'ruzasi haqidagi ilmiy talabalar klubi rahbarining fikri.

Talabalar ilmiy konferentsiyasida ma'ruzaning asosini, shubhasiz, avtoreferat, bir yoki bir nechta kurs ishi yoki hatto tezisning materiallari tashkil etadi, ammo ma'ruza taqdimotning og'zaki shakli bo'lganligi sababli, uni ushbu ishlarni qayta hikoya qilishga aylantirib bo'lmaydi. Bundan tashqari, shuni yodda tutish kerakki, ilmiy talabalar konferentsiyasida ma'ruza qilish vaqti qat'iy cheklangan (10-15 daqiqadan ko'p bo'lmagan), shuning uchun yuqorida aytib o'tilgan materiallar har doim faqat ma'ruza uchun asos bo'lib xizmat qiladi. uning mazmuni.

Talabaning ilmiy konferentsiyada so'zga chiqish uchun ma'ruza tayyorlashi referat, kurs ishi (bir nechta kurs ishlari) yoki tezislardagi materiallarni dolzarbligi, yangiligi va o'rganilmagan fanlari, shuningdek, bahsli muammo bo'yicha sinchkovlik bilan tanlashni o'z ichiga oladi. qo'ygan. Shu munosabat bilan, talaba ma'ruzasida tinglovchilarga taklif etilayotgan muammoning dolzarbligini ko'rsatadigan juda qisqacha kirishdan so'ng, ilmiy adabiyotlarda ifodalangan nuqtai nazarlarni tahlil qilish bilan tasdiqlangan ilmiy xarakterdagi qoidalar taqdim etilishi kerak, tegishli huquqni qo'llash amaliyotidagi tendentsiyalar, shuningdek, boshqa amaliy materiallar. Ma'ruzada ilmiy adabiyotlarda mavjud bo'lgan fikrlarni yoki paydo bo'lgan huquqni qo'llash amaliyotini tanqid qilish bilan bog'liq ilmiy xususiyatga ega bo'lgan qoidalarni taqdim etish juda to'g'ri va qat'iy amalga oshirilishi kerak. Talabalar ilmiy konferentsiyasida ma'ruza qilayotgan talaba tinglovchilar tomonidan qo'yiladigan savollarga tayyor bo'lishi kerak, bu esa ma'ruzaga tayyorgarlik ko'rayotganda unda bayon qilingan muallif pozitsiyasining qo'shimcha dalillarini sinchiklab ko'rib chiqish zaruriyatini tug'diradi.

Ma'ruzaning asosiy xususiyati shundaki, talaba oldida o'z notiqlik mahoratini namoyish etish, 7-10 daqiqa ichida o'rganilayotgan materialning asosiy fikrlarini qisqacha bayon qila olish, berilgan savollarga javob berishga tayyor bo'lish vazifasi qo'yiladi.

Hisobot tartibi talabaga o'z xabari mazmunini aks ettiruvchi tarqatma material tayyorlash, sinfda doska, kompyuter texnikasi bilan ishlash qobiliyatini ko'rsatish imkonini beradi.

Guruh bilan erkin muloqot qilish shakli sifatida ma'ruza talabaga guruh bilan ishlashda fikr-mulohazalarni tashkil etish imkoniyatlari haqida o'ylash imkonini beradi - hisobot mavzusi bo'yicha savollar berish, guruh talabalaridan o'z fikrlarini bildirishlarini so'rash. ko'rib chiqilayotgan zamonaviy jamiyatni rivojlantirish muammosi bo'yicha mini-munozara tashkil etish.

Ishbilarmonlik o'yini

Auditoriyadan tashqari talabalarning ishbilarmonlik o'yinlarini o'tkazishdan asosiy maqsad talabalarga aniq huquqiy masalalarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantirish va ularda real hayotga imkon qadar yaqin bo'lgan aniq biznes vaziyatlarni yaratish asosida protsessual masalalarni hal qilishda amaliy tajriba to'plashdan iborat sharoitlar.

Sinfdan tashqari ishbilarmonlik o'yinlarini tashkil qilish va o'tkazish uchun boshlang'ich material Huquqiy fanlar bo'yicha seminar, muayyan sud ishi yoki vaziyat bo'lishi mumkin. Biroq, har qanday holatda, biznes o'yini guruhdagi talabalarning maksimal sonining ishtirokini va ular o'rtasida ma'lum rollarni taqsimlashni o'z ichiga oladi.

Ishbilarmonlik o'yinini rolli o'yin printsiptiga muvofiq o'tkazish o'qituvchining ish o'yinini tayyorlashda ham, jarayonida ham ishtirok etishini juda muhim qiladi, bu quyidagilarda ifodalanadi:

- muayyan rollarni bajaradigan talabalarni aniqlash va tayinlash
- ularning xohishiga ko'ra;
- me'yoriy va bo'yicha o'qituvchining tavsiyalari
- to'g'ri amalga oshirish uchun zarur bo'lgan uslubiy material
- o'z roliga mos talaba (sudya, advokat, jabrlanuvchi va boshqalar);
- ishbilarmonlik o'yini davomida talabalarning harakatlarini tahlil qilish;
- o'quvchilar e'tiborini ular o'tkazib yuborgan muhim daqiqalarga qaratish
- biznes o'yin jarayonida.
- biznes o'yinining xulosa.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alxanov A. Самостоятельная работа студентов // Высшее образование в России. – 2005. – №11. – С.86-89.
2. Borikova L.V., Vinogradova N.A. Пишем реферат, доклад, выпускную квалификационную работу: Учеб. пособ. М., 2000.
3. Vinogradova N.A. Методические рекомендации по выполнению письменных работ. М., 1999.
4. Garunov M.G., Pidkassistiy P.I. Самостоятельная работа студентов. М., 1978.
5. Zagashev I.O., Заир — Бек С.И. Критическое мышление: технологии развития. СПб, 2003.
6. Izmaylova M.A. Организация внеаудиторной самостоятельной работы студентов: Методическое пособие. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2008.
7. Организация самостоятельной работы студентов в ВУЗе. Методические рекомендации для преподавателей и студентов института экономики очной и заочной форм обучения / сост. д-р соц. наук, проф. И.В.Попова – Кострома: КГУ им. Н.А. Некрасова, 2009. 33
8. Plotnikova O. Самостоятельная работа студентов: деятельностный подход // Высшее образование в России. – 2005. – №1. – С. 140- 143.
9. Portnix V. О воспитании самостоятельности студентов // Высшее образование в России. – 2006. – №7. – С.155-157.
10. Rosina N. Организация СРС в контексте инновационного образования // Высшее образование в России. – 2006. – №7. – С.109-114.
11. Rubanik A., Bolshakov G., Telnix N. Самостоятельная работа студентов // Высшее образование в России. – 2005. – №6. – С.120-124.
12. Самостоятельная познавательная деятельность студента: методическое пособие / Сост. Ye.V. Grebennikova. М., 2002.
13. Самостоятельная работа студентов: Учебно – методическое пособие / О.В. Uvarovskaya, I.Yu. Krayeva. Сыктывкар: Изд-во СыктГУ, 2009.

14. Сборник методических указаний по организации самостоятельной работы студентов [Текст]: Тюмень: ТГИМЭУП, 2007.

15. Senashenko V., Jalnina N. Самостоятельная работа студентов, актуальные проблемы // Высшее образование в России. – 2006. – №7. – С.103-109.

16. Solovyeva N.N. Основы подготовки к научной деятельности и оформление ее результатов (для студентов и аспирантов). М., 2000.

17. Solovyeva N.N. Учусь общаться: читаю, слушаю, говорю, пишу: Учеб. пособ. по культуре речи и речевому общению. М., 1996.

18. Chernilevskiy D.V. Дидактические технологии в высшей школе. М., 2002.

Bosishga ruxsat etildi 27.12.2021-y. Bichimi 60x84 ¹/₁₆.

Bosma tabog'i 2,5. Adadi 20 nusxa. Buyrtma № 49.

O'zMU bosmaxonasida chop etildi.

Toshkent, Talabalar shaharchasi, O'zMU.